

*До спеціалізованої вченої ради Д 26.053.12
у Національному педагогічному
університеті імені М. П. Драгоманова*

В І Д Г У К

офіційного опонента, доктора політичних наук, професора
Корнієнка Валерія Олександровича
на дисертацію **Балацької Олени Борисівни**
**«Культурні детермінанти актуалізації та трансформації насилля в
політичній сфері сучасного суспільства»**,
подану на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук
за спеціальністю 23.00.03 – політична культура та ідеологія
(політичні науки)

Трансформаційні процеси, що відбуваються в сучасному світі, торкаються всіх царин суспільного життя. Кінець ХХ – початок ХХІ століття відзначився глибокими змінами світової геополітичної структури, стрімким розвитком інформаційного простору, загостренням численних конфліктів і суперечностей, що стали відповіддю суспільства на нові виклики динамічного соціально-політичного середовища. З огляду на це мусимо визнати, що активізація політичного насилля є частиною зазначених глибинних процесів. Науковий дискурс повинен реагувати на об'єктивні зміни динамічної політичної дійсності та переосмислювати наявні знання з метою своєчасного попередження небезпечних тенденцій.

Отже, постановка проблеми поширення та еволюції насильницьких методів політичної діяльності у дисертації О. Б. Балацької «Культурні детермінанти актуалізації та трансформації насилля в політичній сфері сучасного суспільства» є своєчасною, затребуваною й **актуальною**, оскільки являє собою вдалу спробу комплексного дослідження феномена політичного насилля крізь призму політико-культурної детермінації в контексті процесів його активізації й трансформації згідно з глобальними закономірностями політичного розвитку.

Зміст і характер політичного насилля трансформується разом із іншими суспільними явищами та процесами. Політичні актори все рідше вдаються до традиційних конвенційних методів вирішення суперечностей і діють у межах політико-правового поля. Проте усе частіше застосовуються новітні формати протиборства, пов'язані з використанням асиметричних і мережових стратегій, високотехнологічної зброї, іррегулярних сил, інформаційно-психологічних засобів. Сучасні війни рідко мають на меті тотальне знищення сил супротивника або завоювання територій. Натомість їхнім наслідком є довгочасна дестабілізація простору, тотальна руйнація інфраструктури, делегітимація державного порядку, нівелювання міжнародно-правових норм. Отже, проблема політичного насилля в сучасному світі потребує переосмислення й концептуалізації, особливо в умовах актуалізації культурно-цивілізаційних протиріч, що є підґрунтям більшості сучасних конфліктів. На вивченні цієї проблематики й зосередилася дисертантка у своєму дослідженні.

Дослідженню О. Б. Балацької властива незаперечна **наукова новизна**, адже воно заповнює прогалину в наукових розвідках щодо комплексного вивчення феномену політичного насилля в ціннісно-культурному аспекті – через пізнання його політико-культурної детермінації, інформаційно-психологічної складової, ролі колективної ідентичності, ідеологічного, етнополітичного та релігійно-конфесійного компонентів в активізації або мінімізації політичних конфліктів. Це становить основний науковий доробок роботи, адже у вітчизняній політичній науці існує обмежена кількість ґрунтовних розробок проблематики насилля в політичній сфері саме крізь призму ціннісних, доктринальних, інформаційних, культурних засад його актуалізації та розгортання на фоні суттєво більшої кількості досліджень у межах спеціальностей 23.00.01 – теорія та історія політичної науки та 23.00.02 – політичні інститути та процеси, тобто в теоретико-методологічному, історико-політичному та інституційно-процесуальному контекстах.

Завдяки застосуванню інституційного, системного та структурно-функціонального підходів авторці вдалося розкрити *державотворче* та *системоутворююче* значення насилля як атрибуту політичної влади, який відіграє важливу роль у процесі відтворення соціально-політичної ієрархії та під час глибинних суспільних трансформацій, а також має подвійний сенс – як силовий стабілізатор політичних процесів, особливо в контексті авторитарного владарювання, і як засіб дестабілізації політичної сфери з боку радикально-екстремістських суб'єктів (с. 95–96).

Заслуговує на увагу авторське визначення *політичного насилля* «як суб'єкт-об'єктної трансформації, яка відбувається через деперсоніфікацію та десуб'єктивізацію об'єкта впливу, перетворення його на засіб упровадження чужої волі, та втілюється через цілеспрямований примус із застосуванням безпосередньої фізичної сили чи інформаційно-психологічних технологій у сфері владних відносин...», що, на відміну від примусу, «обов'язково передбачає спричинення шкоди» (с. 111–112). Як бачимо, у цій дефініції авторка наголошує на реляціоністському характері насилля як двосторонніх (багатосторонніх) асиметричних відносин, результатом яких є трансформація одного із суб'єктів на знеособлений інструмент чужого волевиявлення та реалізації інтересів.

У коло наукового аналізу дисертантки потрапили найактуальніші прояви політичного насилля, спричинені чинниками ціннісно-культурного характеру. У відповідних підрозділах аналізується динаміка розповсюдження насилля за лініями зіткнення інтересів різних етнокультурних та етнорелігійних спільнот (с. 140–163), активізація релігійного тероризму та збройного етносепаратизму (с. 163–190), загальні закономірності поширення насильницьких конфліктів (с. 221–243).

У цьому контексті здобувачка доводить, що поширення тероризму та сепаратизму є складовою більш масштабної тенденції актуалізації конфліктів на культурно-цивілізаційній основі. Досліджено особливості сучасного *тероризму*, який в останні десятиліття набув переважно ісламістського

характеру й представлений транснаціональними мережевими структурами, здатними дестабілізувати внутрішньополітичну й міжнародну ситуацію в глобальних масштабах. Активізація та посилення таких суб'єктів є віддзеркаленням процесу, що в дисертації охарактеризований як асиметризація політичного насилля, в результаті якої відбувається посилення ролі недержавних угруповань з одночасним скороченням державної участі у збройному протиборстві (с. 234–239).

Слушною є також думка про зміну характеру сучасного *сепаратизму*. Це стосується, по-перше, актуалізації сепаратистських конфліктів за рахунок активізації як старих, так і нових осередків протистояння, що є одним із провідних факторів делегітимації державної влади й дестабілізації внутрішньополітичної ситуації. По-друге, дисертантка розвиває окреслену в сучасному науковому дискурсі думку про розповсюдження сепаратизму як політичної технології, пропонуючи чітко розрізняти сепаратизм як радикальну форму вирішення етнонаціональних та релігійно-конфесійних суперечностей та «штучний» сепаратизм як технологію політичного тиску, дестабілізації для досягнення політичних цілей, упровадження геополітичних інтересів (с. 176–177). Феномен сепаратизму як політичної технології активно обговорюється у вітчизняній політичній науці, оскільки набуває все більшої актуальності, що підтверджує досвід російсько-українського конфлікту.

Вивчення матеріалів дисертації, аналіз положень наукової новизни, авторських пропозицій і рекомендацій дозволяє зробити висновок, що результати роботи базуються на ґрунтовній та всебічній розробці проблеми політичного насилля у вимірі політико-культурної детермінації. Широкий спектр теоретичних підходів та емпіричних даних, що були використані під час дослідження, зумовлюють високий ступінь достовірності, обґрунтованості та наукової цінності праці.

Висновки та рекомендації дисертації є достовірними й мають достатнє теоретичне, методологічне й емпіричне обґрунтування. Відповідно до

завдань дослідження авторкою обрано відповідний *методологічний інструментарій*, що включає цілу низку методів пізнання дійсності, провідне місце серед яких посідають системний, структурно-функціональний, конфліктологічний, психологічний, інституційний, політико-культурний та аксіологічний підходи. Різноманітність методології дала змогу в повній мірі розкрити складність і багатоаспектність досліджуваної проблеми, а також розкрити заявлену *мету* дослідження – концептуалізувати феномен політичного насилля в контексті його ціннісно-культурної детермінації; визначити й вивчити провідні тенденції динаміки розповсюдження й трансформації політичного насилля як політико-культурного явища.

Джерельна база роботи, представлена як вітчизняними, так і зарубіжними працями та складається з 471 найменування (зокрема й джерел іноземними мовами), що були критично переосмислені дисертанткою. Слід наголосити на широкому *емпіричному матеріалі* дисертаційної праці, який містить соціологічні та статистичні дані розвідок зарубіжних та українських науково-дослідних установ, головне місце серед яких посідають бази даних Українського центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова, Гейдельберзького інституту з вивчення міжнародних конфліктів, Стокгольмського міжнародного інституту досліджень проблем миру, Уппсальської програми збору даних про конфлікти, Інституту економіки і миру. На основі співставлення цих даних визначено тенденції та закономірності поширення та еволюції сучасного політичного насилля.

Дисертація є логічно структурованою й містить анотації, вступ, п'ять розділів, що поділені на п'ятнадцять підрозділів, висновки до розділів, загальні висновки, список використаних джерел, два додатки. Об'єкт, предмет, мета й завдання дослідження визначені відповідно до вимог, є логічно взаємопов'язаними й цілком відповідають затвердженій темі. Новизна результатів складається з достатньої кількості обґрунтованих і належним чином сформульованих положень, що мають наукову цінність і містять як висновки, сформульовані дисертанткою вперше, так і такі, що

уточнюють і поглиблюють існуючі знання щодо об'єкта й предмета дослідження. Робота написана логічною, чіткою, лаконічною науковою мовою, в аналітичному стилі.

Основні теоретичні положення дисертації відображені в 37 одноосібних наукових працях, зокрема: 1 індивідуальній монографії, 12 статтях в українських фахових виданнях із політичних наук, 11 виданнях, що індексуються в міжнародних наукометричних базах. Загальні положення дисертаційного дослідження представлені на 13 конференціях всеукраїнського та міжнародного рівнів, за результатами яких надруковані тези, що вказує на високий рівень апробації матеріалів дослідження.

Теоретичне значення запропонованої праці полягає в розширенні можливостей поглибленого вивчення найгостріших аспектів проблеми активізації й трансформації політичного насилля, як-от: упровадження новітніх форматів протиборства; вдосконалення інформаційно-психологічних технологій впливу на свідомість населення, збільшення вразливості інформаційної сфери; зростання числа збройних конфліктів і кількості жертв; розширення регіональних зон дестабілізації; руйнація державних структур; залучення недержавних суб'єктів, іррегулярних воєнізованих формувань як повноцінних учасників збройного протистояння; необхідність оновлення засад миротворчості тощо.

Практичне значення роботи міститься в прогностичному потенціалі висновків і результатів дослідження, які можуть бути використані для передбачення виникнення нових осередків політичного насилля, моделювання перебігу конфліктів, прогнозування динаміки терористичної активності, вдосконалення миротворчих практик. Проблеми, що піднімаються дослідницею, особливо стосовно розвитку інформаційно-психологічних технологій протиборства, еволюції форм війн і конфліктів у напрямі універсалізації засобів боротьби й застосування прихованих методів впливу, джерел і обставин російсько-українського конфлікту, безпосередньо стосуються національної безпеки нашої держави. Крім того, суттєвим

сегментом реалізації прикладного значення роботи є застосування матеріалу праці в навчальному процесі при розробці курсів для підготовки студентів спеціальностей «Політологія», «Соціологія», «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії».

Визначаючи високий науково-дослідний рівень дисертаційної роботи О. Б. Балацької, на нашу думку, деякі її положення потребують уточнень та зумовлюють потребу в обговоренні:

1. У п. 3.1. «Культурно-цивілізаційні протиріччя як чинник розповсюдження політичного насилля» дисертантка зазначає, що одним із важливих факторів динаміки насильницьких конфліктів у сучасному світі є зміни глобального геополітичного балансу сил. У цьому контексті у п. 4.3. «Соціокультурний і геополітичний виміри політичного насилля: на прикладі російсько-українського конфлікту» досить ретельно проаналізована геополітична складова російсько-українського конфлікту, що фактично є наслідком такого глобального переформатування. Водночас не висвітлено зворотний вплив трансформації політичного насилля на геополітичну архітектуру світу, що дозволило б повніше розкрити зміст сучасних політичних процесів.

2. На основі багатого фактичного матеріалу дисертанткою здійснено аналіз закономірностей розповсюдження політичного насилля на культурно-цивілізаційному ґрунті, активізації релігійного тероризму, етнокультурного сепаратизму. Однак було б доцільним доповнити дисертацію більш ґрунтовним дослідженням сучасної динаміки конфліктів, спричинених доктринально-ідеологічними чинниками, чому приділено дещо менше уваги.

3. У п. 4.2. «Інформаційна складова протиборства: новітні тенденції» наголошується на провідній ролі інформаційно-психологічних засобів у сучасному воєнно-політичному протистоянні, визначається сутність і зміст таких новітніх його форм як консцієнтальні, гібридні, смислові, мережецентричні війни, що передбачають широке використання маніпулятивних технологій організованого впливу на масову свідомість. На

нашу думку, дисертаційне дослідження суттєво збагатилося би завдяки більш детальному визначенню та опису конкретних технологій і засобів впливу на масову свідомість під час сучасних конфліктів, що дозволило б підкріпити його додатковим фактичним матеріалом і висновками прикладного характеру.

4. У п. 5.1. «Ціннісно-ідеологічні засади запобігання політичному насиллю» дисертантка розкриває зміст концептуальної бази стратегії мінімізації політичного насилля через аналіз провідних засад гуманістично орієнтованих ідеологій на прикладі ліберальної та соціал-демократичної доктрин як таких, в яких найповнішим чином втілюються універсалістські цінності поваги до прав і свобод особистості, примату індивідуального начала над колективним, толерантності, що формує сприятливе для реалізації особистості середовище, сприяє розкриттю творчого потенціалу індивіда, орієнтує суспільство на ненасильницькі шляхи вирішення протиріч та мирне врегулювання конфліктів. Не заперечуючи значну гуманістичну цінність цих ідеологій та побудованих на їхніх засадах політико-правових систем, вважаємо за необхідне додати, що доцільно було б приділити увагу ролі ідеології консерватизму, що є доктриною, спрямованою на стабілізацію політичного середовища, збереження традиційних засад існування суспільства, протидію екстремізму та радикалізму.

5. У дисертації послідовно впроваджується думка про те, що насилля, разом із примусом, є частиною механізму реалізації влади, однією з функцій держави, що реалізується на системному рівні та легітимізується в інституційному, процесуальному, політико-культурному вимірах. Цілком погоджуючись з таким розумінням суспільно-політичної ролі насилля в умовах недемократичних режимів, вважаємо за потрібне з'ясувати, чи властиво політичне насилля демократичним державам?

Проте всі наведені зауваження та побажання не впливають на загальне позитивне враження від дисертаційного дослідження О. Б. Балацької, не зменшують його науково-практичної цінності.

